

BARSÍ HAJNA

A MAGYAR CSIPKEKÉSZÍTŐK EGYESÜLETÉNEK KIÁLLÍTÁS MEGNYITÓJA A NÉPI IPARMŰVÉSZETI TITKÁRSÁGON

Kedves Ünneplő Közönség! Ezt a megszólítást nemcsak formáságból használom, hanem valóban ünnepnek tartom a mai délutánt. Méghozzá duplán, mert ez a kiállítás nemcsak egy nagyon szép és nehéz mesterséget mutat be, amelyet 20 éve már kevesen művelnek, hanem egy egyesületet, amely újraélesztette és felvirágoztatta azt.

Egy olyan mesterség legszebb, közelmúltban készült munkáiban gyönyörködhetünk ma, amely a reneszánsz korban lett a textilművészet önálló ága.

Eredete a szövédékek széleiből kifeszülő szálak valami módon való megerősítésének, bedolgozásának szükségességéből származik.

A szövetből kiálló szálak szinte kénálkoztak a megkötésre, megcsomózásra, amely munkával eleinte nem is volt más céljuk az asszonyoknak, mint az, hogy a ruha széleit tartósabbá tegyék. Ugyességük és szépérzékük fejlődésével az egyszerű megkötésből mind szebb és szebb mintácskák keletkeztek, és megszületett a makramé néven ma is ismert munka.

De ezek a szálak a fonásra is nagyon alkalmasak voltak, s miután lágyabb, finomabb szélédíszítést adtak, a fehérneműk díszítésénél jobban beváltak. Hogy ebből a szélbedolgozásból mikor lett önálló, külön fonalakkal font csipke, azt ma már nehéz megállapítani. Ábrázolásával a reneszánszban már gyakran találkozunk. Például Bronzino 1550 körül készült festményén Eleonóra, toscanai nagyhercegnő ruhagallérján már vertcsipke látható.

Legrégibb tárgyi emlékei a XVI. századból valók. Olasz- és Németországban egyidőben tűnik fel: egy 1561-ben Zürichben kiadott mintakönyv állítása szerint 1536-ban Olaszországból hozták Németországba a vertcsipkét. A csipkekészítés virágzása, de fejlődésének csúcspontja is a XVII-XVIII. századra tehető, amely korból páratlan szépségű csipkéket őriznek a múzeumok. A vertcsipke technikája tulajdonképpen sok száznak sűrűbb vagy ritkább szövédékké való fonásból áll. A minta lehet vászonszerűen tömör, vagy tüllszerűen átlátszó. A minta – a csipke tulajdonképpeni rajza – sokkal lyukacsosabb alapokon nyugszik, mint amilyen tömörségű a mintázat szövése, ez adja meg a csipke árnyékolását, ezzel a csipke tulajdonképpeni mintája az alapból mintegy kiemelkedik.

A mintázat készülhet az alap csipkeöltésével egyidőben, ilyen a valencienne, mecheln, chantilly stb. csipke. De az alap csipkeöltéseit utólag is bedolgozhatják, mint a velencei, brüsszeli, brabanti stb. csipkénél.

Ha a vertcsipke egyes motívumait önállóan elkészítve, kartonlapra fércelve, varrott csipkeöltéssel foglalják össze, már túlvel varrott csipkéről beszélhetünk, amelynek világhírűvé vált változata a halasi csipke.

A vertcsipke már a XVI. században gyökeret vert Magyarországon is. Mátyás király udvarában is meghonosodott; felesége, Beatrix és udvarhölgyei révén. A barokk korban (amikor is az olasz, a francia és a spanyol csipke mellett a németalföldi, flamand csipke tett szert a legnagyobb hírnévre) a nők legszebb ékessége a csipkegallér és a nyaktól derékig végigfutó, pókháló finomságú fonalból készített csipkedíszítés volt.

Zrínyi Ilonáról és más főúri személyekről készült festmények tanúsítják, hogy a csipkedísz Magyarországon továbbra is nép-

szerű volt. Vagyont érő csipkeruhák készültek. Előfordult, hogy egy-egy kelengyéhez ezer méter csipkét is felhasználtak.

A 19. század első évtizedeiben Ausztria-Magyarország területén elterjedt a biedermeier divat polgári stílusa. Általánossá vált a csipkegallér és vállkendő, a csipkés fejdíszek, ingvállak, kötények viselése. A jómódú pest-budai polgárasszonyok nemcsak ünnepi alkalomra jelentek meg így, hanem csipkével díszített suhogó selyemben jártak még a halpiacra is.

A magyar népi textilkultúrában a vertcsipke ugyan országosan elterjedt, de a magyarok közt csak szigetyszerű készítési gócait ismerjük. A vertcsipke nagyobb része felföldi vándorárusok révén jutott e la falvakba. Innen a levéltári adatokból is ismert „tótcsipke” elnevezés, amely azonban inkább a közvetítő kereskedőkre utal. A készítőik közt ugyanis – legalábbis a korai időkben – jelentős szerepe volt a bányavárosok német nyelvű lakóinak. A Sárközben a főleg női ingek ujjába való vertcsipkét, a gabócát készítették fehér kendercérnából, Torockón – egészen kivételesen – színes gyapjúszálból vertek csipkét a kötények és a mellesek díszítésére. Találni helyi készítésű vertcsipkét a Dél-Dunántúli és a Felföld több magyar csoportjánál is, ezek fehérek, jobbára vastag szálúak és tömött mintájúak.

Ahogy M. Schmelte írja: „a csipke kezdeteikor nem helyeztek súlyt a fonal finomságára. A varrt és vert csipkénél is a tartósság volt a fontos ... és a minta tisztasága.”

Így volt ez a 17. században Itáliában, pontosabban Velencében, e két technikát elindító és kialakító városban. Ezen a szinten találjuk a magyar népi csipkének mind a vert, mind a varrott változatát.

A magyar csipkeverés – mint oly sok más kézműves műfaj – a 19. század utolsó évtizedeiben kelt új életre. Felelevenítőinek kettős célja volt: az egyre nagyobb teret hódító 18. századi európai motívumokat ismétlő gépi csipkével szemben a régi magyar motívumok alkalmazása a kézi csipke technikai lehetőségeivel, valamint a technika elsajátításával és művelésével kenyeret adni a fiatal lányok és asszonyok kezébe. A 20. században e műfaj legismertebb hazai képviselői: a körömcbányai csipke, a thunnia csipke, a Móga csipke és a balatonendréd csipke. A század második felében a csipkekészítésben vezető szerepet játszott a Karcagi NMSZ. E szervezeti formák között működő műhelyek mellett azonban élt és dolgozott néhány kiemelkedő egyéniség, mint pl. Tóthné Nagy Amália, aki gyermekkorában sajátította el a csipkeverést, és 93 éves korában, 2000-ben bekövetkezett haláláig művelte azt. 90 éves korában még nagydíjat nyert az V. Országos Népi Mesterségek Művészetek Pályázatán, Kecskeméten. Ugyanakkor lett a „Népművészet Mestere” is. Páratlan szépségű csipkéket köszönhetünk neki.

Minthogy a csipkekészítés rendkívül finom, hosszú időt és fejlett művészi ízlést igénylő munka, a XX. sz. utolsó harmadában a mindinkább rohanó világban egyre kevesebben akadtak, akik sikeresen művelték ezt a tevékenységet, amihez szinte megállottság kell.

Ilyen megszállott ember dr. Mátrai Magdolna népi iparművész, akinek a magyar csipkeművészet újraéledését, sőt ma már nyugodtan mondhatjuk, reneszánszát köszönhetjük. Igen ke-

mény és alapos kutatómunkával összegyűjtötte a Magyarországon is használt szinte valamennyi csipkemintát és felébresztette őket, hogy stílszerű legyenek „Csipkerózsika-álmukból”. Újraálmodta őket, és kifogyhatatlan energiával igyekezett azt újra megtanítani az egyre nagyobb számú érdeklődőnek. Saját házában szervezett alkotótáborai messzi földön híresek lettek, és egyre több tanulni vágyó lányt, asszonyt vonzottak. Újra – úgy mond – divatba hozta a csipkét. Aztán 15 évvel ezelőtt ő volt az, aki felismerte, hogy akkor mehet csak előre ez a nemes ügy még jobban, ha az országban élő csipkekészítők összefognak, közösen kutatnak, gyűjtenek, terveznek, készítenek és nevelik az utánpótlást. 1989-ben ezeknek a céloknak a megvalósításához hivatalosan is létrejött a Magyar Csipkekészítők Egyesülete. Azóta az akkor még maroknyi csapat országos szervezetté nőtte ki magát. Scinte az ország minden részéről vannak csipkekészítők, taglétszámuk 80-100 fő között mozog. Tagjaik a különböző csipketechnikák szinte minden fajtáját ismerik és művelik.

Már hagyománnyá vált, hogy az egyesület minden évben megrendezi a „Magyar Csipkehét” néven ismert és igen népszerű szakmai táborát – idén volt a XV. – kiállítással egybekötve, lehetőleg mindig az ország más vidékén (Tata, Ráckeve, Komló, Szekszárd, Debrecen, Kazincbarcika, Kiskunlacháza, Tatabánya, Tiszavárkony. Ezeknek a szakmai táboroknak a segítségével már sikerült néhány stílusközpontot (azok motívumait, technikáit, felhasználási lehetőségeit) feltérképezniük.

Rendszeresen részt vesznek országos rendezvényeken (Pünkösdi Sokadalom, Mesterségek Ünnepe) mesterség-bemutatókkal, kiállításokkal, előadásokkal, valamint hazai és külföldi pályázatokon.

Tagjaik között olyanok is vannak, akik mélyebben beleásták magukat egy-egy témába, és kiadványban is feldolgozták azt. Troll Istvánné a sóvári csipkéről, Jakab Andrásné, Neszádeliné Kállai Mária a gömöri csipkéről, Ónodi Szabó Sándorné pedig a Hunnia csipkéről készített tanulmányt.

Szakmai fejlődésük érdekében egyre többen szűrítetik munkáikat, és igényes, a mai lakás- és öltözködéskultúrába jól beilleszthető csipkéket készítenek. Egyre többen lesznek népi iparművészek is.

Mostani elnökük, Brád Judit igen lelkesen irányítja az egyesületet, méltóan elődeihez. Nagy hangsúlyt helyez az utánpótlás nevelésére (saját tizenéves lánya is gyönyörű csipkéket készít!). Áldozatos munkájának köszönhető, hogy az idén megrendezésre került az I. Országos Ifjúsági Csipkekészítő Tábor, amelyen 16 fiatal vett részt. A táborral szintén hagyományt szeretnének teremteni. Jó szervezőképességének az eredménye ez a szép kiállítás is.

A Magyar Csipkekészítők Egyesületének tagjai tudják és tanítják, hogy a magyar kultúra és ezen belül a hagyomány milyen fontos része napjainknak, és tudják, hogy ez a szó mit jelent. Igen fontos ez különösen ma, amikor az ún. tömegkultúra mindent elönt. Elmechanizálódó világunkban a szépség egyre fontosabb lehet. Csak a gondolkodás és az alkotás vihet előre bennünket, hogy ne következhesen be Ady Endre sötét jóslata: „Fölválaszt a világ kohója. Elveszünk, mert elvesztettük magunkat.” Ezt a már-már elvesztett magunkat pedig a hagyományainkban találjuk meg, és azoknak a változó körülmények közötti újra meg újra való megfogalmazásával, újjáélesztésével. Úgy, ahogyan azt Önök is teszik, akik még magukénak érzik Kodály Zoltán szavait: „Mi azt mondjuk a népnek: amit tudsz, nagy érték, az ősök hagyománya, a magad lelke igaz kifejezése.

Olyan érték, hogy mi műveltek is tőled tanuljuk el, mert mi már elfeledtük idegen szellemi javak utáni kalandozásainkban. Becsüld meg; erősödj meg benne, mert ha többre akarsz menni, csak erre építhetsz!”

Erre építenek Önök is, amikor egyre kevesebb üres órájukban előveszik a párnát, a gombostűt és a verőfát, és heteket töltenek egy-egy szívnüknek igen kedves csipke fölött, a maguk és mások örömeire. Öröm körbenézni ebben a kis teremben is. Mennyi áldozatos munka van a sok szépség mögött! Erőt sugároz, olyan erőt, amelyről Németh László így ír: „Egy társadalom igazi ereje nem a belőle rakétaként felszálló tüneményekben, hanem a mélyén dolgozó emberek értékében van.” Ha ennyi értékes ember van ebben az országban, akkor nincs mitől félnünk. Van mit megmutatnunk Európának. Hiszen olyan kultúránk van, amelyet nemcsak hogy szégyellnünk és tagadnunk nem kéne, hanem nagyon is büszkének kellene rá lennünk!

Ahogy nagy néprajztudósunk, Györffy István már 1939-ben szépen megfogalmazta: „Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva-kapunk mindenben, ami idegen, ami európai. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítottuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonyágot.”

S bizony, már Csokonai is tükröt tartott Dorottyájában a saját értékeit nem becsülő, azokat az értéktelenebb idegenért könnyelműen elhagyó magyar társadalom elé, hogy döbbenjen rá, milyen vétséget követ el ezzel magyarságával szemben. Világosan látva, hogy milyen súlyos következményekkel jár, ha saját értékeinket nem becsüljük, idegenért könnyelműen elhagyjuk. Nem arról van itt szó, hogy elvesztünk egy viseletdarabot, egy szokást vagy egy táncot, hanem arról, hogy ezek elhagyásával a hazánkat veszítjük el.

„Mért nem táncol magyart az anglus, a francia?
Csak a magyarnak kell más nemzet módija?
Így veszítjük hazánkat a magunk kárával,
Külső tánccal, nyelvvel, szólással, ruhával.
Nemes magyar táncom! Kis ősi nyelvünkkel
S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
Ki európai finnyás lakhelyeden
Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
Ázsiai színben fénylik nemességed,
S még a módi nem tett alacsonnyá téged;
Ím, a külső népek bámulják díszedet,
S tulajdon nemzedet nem becsül tégedet.”

Amikor ezeket a sorokat Csokonai 1803-ban leírta, nem is sejtette, hogy még a harmadik évezred elején sem hallgat figyelmeztető szavára a magyarság túlnyomó többsége, s mit sem törődik azzal, hogy magatartásának milyen súlyos következményei lehetnek. Ideje volna már jobban odafigyelnünk nagy íróink, költőink szavára, s megfogadni azokat.

Hál' Istennek, a Magyar Csipkekészítők Egyesületének tagjai megfogadták. Megszerezték és átadják nekünk azt a tudást, amelyről Kodály Zoltán így írt: „Pénzt, vagyont lehet örökölni, műveltséget nem... Amint műveltek nem lehet születni, úgy magyarnak se!... Csak szerzett műveltség van, szerzett magyarság.”

Bizony, sok olyan emberre lenne szüksége ennek az országnak, mint akik az egyesületben tevékenykednek, hogy felve-

hessük a harcot az értékvesztés ellen! Önök felvették, és példát mutatnak arra, hogyan vehetik fel mások is. Áldozatos munkájukat köszönjük! További tevékenységükhöz sok erőt kívánunk és nagyon sok sikert!

Ha kitüntetést nem is adhatok Önöknek, köszönetül hadd

nyújtsam át befejezőként Krúdy Gyula kézimunkáról írt kedves szavait: „A szép női kézimunkáról már régen az a véleményem, hogy ez olyasmi, mint a becsületrend a rendjelek között.”

Önöknek, ha képletesen is, de jár a csipke-becsületrend!

A kiállítást a becsületrend jelképes átadásával megnyitom!

BÁRKÁNYI ILDIKÓ

A NAPSUGARAS DÉL-TISZA MENTI NÉPMŰVÉSZETI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET NÉPMŰVÉSZETI TÁRGYALKOTÓINAK KIÁLLÍTÁS MEGNYITÓJA

„Ha mintegy madártávlatból a többi európai nép népművészete közt keressük a magyar népművészet sajátos vonásait, talán azt emelhetjük ki, hogy a tőlünk keletre, délre élő népekkel szemben mi még befogadtuk az európai művészet történeti hatásait, nálunk még meghonosodtak a középkor, a reneszánsz, a barokk virágtövei, rózsái, szegfűi, gránátalmái. A magyar népművészet jellegzetesen közép-európai művészet, mint a század elején már Battyai Zsigmond megállapította. Ha viszont a tőlünk nyugatabbra fekvő tájakkal hasonlítjuk össze népművészetünket, azt látjuk, hogy ami ott megmaradt a történeti képek visszhangjának, többé-kevésbé leegyszerűsített átvételének, nálunk erőteljes, önálló, mondhatnánk „parasztos” átfogalmazáson, újraalkotáson ment át: hogy a mi népművészetünk – még a mesteremberek munkái is – sokkal „népibb”, mint például az osztrákoké, németeké.” – írta Hofer Tamás a Csongrád megye népművészete c. kötet ajánlásában.

Mikor megfelelő gondolatokat, párhuzamokat kerestem, hogy a mai esemény interpretálásához másokat is segítségül hívjak, ez az idézet fogott meg a legjobban, még akkor is, ha a most látható tárlaton szereplő tárgyak már nem a benne megidézett közegekből: a népművészet klasszikus korszakának parasztkultúrájából származnak. Mégis, utal arra az erős, öntörvényű folyamatra, amelyben kézműveseink, háziiparosaink és a díszítést-alkotást végző parasztjaink egykor a maguk ízlésére formáltak a számukra idegenből érkezett tárgyakat, motívumokat, megteremtve belőle saját tárgyi világukat: képükre formált, felismerhető, másokétól megkülönböztethető környezetet. Talán ez a folyamat, ez az önkifejezési vágy, az alkotókészség nyilvánul meg a mai népművészek, kézművesek tevékenységében is. A hagyomány olykor kánonizált előírásai, valamint a mai kor ízlése és elvárásai (mintái) között egyensúlyozva találják meg egyéni stílusukat, melyben a legtehetségesebbek úgy tudnak a vállalt örökséghez ragaszkodni, hogy a jelenidő határait sem lépik át. Így készülnek számunkra évezredek múltunk lenyomatát őrző modern tárgyak, melyekkel mi is kifejezhetjük elkötelezettségünket nemzeti vagy akár családi hagyományaink iránt, vonzódásunkat egy természetesebb életmódhoz. Az itt bennünket körülvevő tárgyak biztosítják számunkra a folytonosság ezer láthatatlan szála közül az egyiket.

(Időszerűnek érzem mégis a kapcsolható néprajzi adatok hosszas, közvetlen idézését. Igaz, a Csongrád megyei Hódmezővásárhelyen dolgozott valamikor a legtöbb fazekas, a gyékény és a szalma feldolgozásának – az előbbinek különösen Tápén – nagy jelentősége volt, a kosárfonás a Tisza ártéri füzesekre épült, a szíjgyártó mesterség is nélkülözhetetlen szerszámok forrását képezte, mégis, mindez a régi „tudás” olykor többszörös áttéte-

len keresztül érvényesül a mai népművészek, kézművesek alkotásaiban. Lazult a táji kötöttség is, nem említve a – maga a szóhasználat is új keletű – műfaji korlátokat stb.)

A Napsugaras Egyesület egyike azoknak a szervezeteknek, amelyeket tevékeny alkotók formáltak közösségé. A neve – az egyesület elnöke szerint – sokrétű szimbólum. Utal egyrészt a jellegzetesen dél-alföldi házoromzat motívumra, melynek eredetét a barokk oltárok szentháromság ábrázolásainak „isten-szem” elemére vezetik vissza a kutatók. A napsugaras oromdíszek talán legszebb darabjai Szegeden (a napfény városában) láthatók, így a névválasztás a helyi kötődésre vall, akkor is, ha az egyesület tagjai a megye több településéről (Hódmezővásárhely, Kistelek, Makó, sőt a délvidéki Ada község) származnak. Átvitt értelemben a napsugaras szó a belső derűre, annak kisugárzására utal. A tagok és az elnök szerint céljuk harmóniában, mosolygós külsővel és lélekkel alkotni.

Alig több, mint három éve jött létre az egyesület, tenni vágyó kézművesek összefogásával. Felvállalták mindazokat a feladatokat, amelyek révén a tagok folyamatos, minőségi munkája biztosítható. (Anyagbeszerzés, értékesítés, szakmai tanácsadás, fejlődési lehetőségek: zsűrik, tanfolyamok révén.) Az alkotómunka mellett kézműves foglalkozásokat, táborokat, tanfolyamokat szerveznek fiatalok, gyermekek számára. Rendszeresen tartanak játszótársaságokat, részt vesznek a vidék régi és újabb keletű ünnepségeihez kapcsolódó vásárokon: Deszki Szerb Néptánc-találkozón, a Szőregi Rózsafesztiválon, a Budai Várban megrendezett Mesterségek Ünnepén, a Szegedi Hídi Vásáron, a Dóm téri karácsonyi vásáron, ahol igényes, megkapó holmijaikkal aratnak sikert. Az eltelt rövid három év alatt több kiállításon is bemutatkoztak. Céljuk, hogy egy napsugárdíszes oromzatú, felújított szegedi parasztpolgár házban egyszer otthonra leljenek.

A kiállításban látható szakágak: **bőrműves:** Berényi László, Budai Sándor, **kosárfonó:** Böröczki Ágnes, Lakatos Andrea, **fazekas:** Erdélyi László, Szénási János, Tóth Sándor, Virágné Márta Dóra, **textiljáték:** Gálné Csizmadia Anikó, **gyékényfonás:** Szemenyei Olga, Gulyás Mária, **szíjgyártó:** Gyífkó Gyula, **gyöngyfűző:** Hopenthalerné Karakó Anikó, Zádori Luca, **csuhéj báb:** Kószó Ágnes, Lakóné Vincze Ildikó, **fafaragó:** Kriván Lajos, **hímző, csipkeverő:** Kovács Imréné, **tojásfestő:** Mező Tamásné, **szövő:** Zakar Szabolcs, **nemezkesztő:** Tóth Sándor, Varga Dóra.

Valamennyiüknek köszönjük, hogy szép tárgyaikkal megörvendeztetek bennünket.